ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТНІХ СТУПЕНІВ БАКАЛАВРА ТА МАГІСТРА

FORMATION OF SCIENTIFIC AND RESEARCH COMPETENCES IN BACHELOR'S AND MASTER'S DEGREES

УДК 378.4:001.89-057.876
DOI https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/77.7

Глущук С.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри романо-германської філології та методики навчання іноземних мов
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Циганок І.Б.,
канд. філол. наук,
доцент кафедри української мови та літератури
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

У статті описано специфіку формування науково-дослідницької компетентності у здобувачів вищої освіти ОС «бакалавр» та ОС «магістр». З власного досвіду викладання освітніх компонентів у бакалаврат («Вступ до германської / романської філології з основами наукових досліджень», «Вступ до слов'янської філології з основами наукових досліджень», «Основи академічного письма») та в магістеріумі («Українська наукова мова») резюмуємо, що ці дисципліни є спеціальними для формування означених умінь і навичок. Саме під час студіювання цих освітніх компонентів у першокурсників бакалаврату закладається база знань про науковий стиль, його підстилі й тексти відповідних жанрів та особливості їх створення. Зазначено, що науково-дослідницька компетентність принагідно формується упродовж навчання під час вивчення усіх тих освітніх компонентів, де передбачено елементи наукової роботи і дослідницьких завдань. Практично здобувачі вищої освіти ОС «бакалавр» продовжують формувати цю компетентність на всіх курсах, коли пишуть тези виступів для участі в наукових конференціях, тексти курсових робіт, конкурсні наукові роботи тощо.

З деталізацією та посиленням вимог до написання й оформлення кваліфікаційної роботи порівняно із зазначеними вище видами наукових досліджень поглиблюються науково-дослідницькі знання й уміння здобувачів освітнього ступеня «магістр». Вони мають більш високий рівень науково-дослідницької компетентності, оскільки навчені опрацьовувати наукову літературу і джерельну базу, визначати актуальні та нові напрями наукових досліджень, знають методологію галузі; мають сформовані вміння правильно формулювати мету і завдання, окреслювати об'єкт і предмет дослідження, планувати експеримент; теоретично обґрунтовувати й експериментально перевіряти гіпотезу дослідження; аналізувати результати власної науково-дослідницької діяльності, писати висновки за правилами; аргументувати власну думку, підтримувати наукову дискусію.

Всі ці критерії свідчать про рівень сформованості науково-дослідницької компетентності.

Ключові слова: *унікальний академічний текст, науковий стиль, науково-дослідницька компетентність, культура наукового мовлення / комунікації, освітній компонент.*

The article describes the specific of the formation of scientific and research competences in higher education applicants of the Bachelor's and Master's degree programs. From our own experience of teaching educational components in the Bachelor's program ("Introduction to Germanic / Romance Philology with the Fundamentals of Scientific Research", "Introduction to Slavic Philology with the Fundamentals of Scientific Research", "Basics of akademic writing") and in the Master's program ("Ukrainian Scientific Language"), we summarize that these disciplines are special for the formation of the Students' specified skills and abilities. The study of these educational components that the first-year students are laid the knowledge base about the scientific style, its substyles and different texts of the corresponding genres and the features of their creation. It is noted that scientific and research competences are occasionally formed during the course of study and the study of all those educational components that provide elements of scientific work and research tasks. In practice, higher education students of the Bachelor's degree continue to form this competence in all courses when they write theses of speeches for participation in scientific conferences, the texts of course works, competitive scientific works, etc.

With the detailing and strengthening of the requirements for writing and design of a qualification work compared to the above-mentioned types of scientific and research work, improving the scientific and research knowledge and skills of the Master's degree students. They have a higher level of scientific and research competences, since they are trained in the process of scientific literature and source base, determine current and new directions of scientific research, to know the methodology of the work in this sphere; have formed the skills to correctly formulate the goal and objectives, outline the object and subject of research, to plan an experiment; theoretically substantiate and experimentally test the research hypothesis; to analyze the results of their own scientific and research activities, to write conclusions according to the rules; to argue their own opinion, support scientific discussion.

All these criteria indicate the level of development of scientific and research competences.

Key words: *unique academic text, scientific style, scientific research competence, culture of scientific speech/communication, educational component.*

Постановка проблеми. Серед актуальних завдань щодо підготовки висококваліфікованих фахівців у закладі вищої освіти важливим постає формування в них науково-дослідницької компетентності, оскільки здобувачі вищої освіти ОС «бакалавр», «магістр» упродовж навчання пишуть академічні тексти (повідомлення, реферати, тези доповідей, наукові статті, курсові, бакалаврські, кваліфікаційні роботи) та оприлюднюють їх результати в наукових виданнях, а також під час публічних виступів на наукових заходах різних типів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіюванню поняття дослідницької компетентності присвятили свої наукові розвідки вітчизняні (Я. Нікорак [5], І. Щербань і В. Савченко [10], І. Олійник [6], Г. Бондаренко [2] та ін.) і зарубіжні дослідники (А. Влок (A. Vlok) [12], Й. Хетфілд, К. Хекер, А. Єнсен (J. Hatfield, K. Hecker, A. Jensen) [11] та ін.).

Українські науковці загальновизнаною вважають дефініцію дослідницької компетентності як інтегральної особистісної якості, складного особистісного утворення, що поєднує в собі знання, уміння, навички та досвід діяльності дослідника і характеризується вмотивованістю та ціннісним ставленням до дослідницької діяльності [10]. У наукових працях зарубіжних дослідників означене поняття репрезентовано переважно як поєднання навичок, знань і ставлень з моделями особистих компетенцій, як спосіб їх взаємодії для досягнення результату, як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби. Загалом дослідницьку компетентність учені беруть за основу формування професійної компетентності [10].

Як зазначає Г. Бондаренко, апелюючи до ідеї М. Князян, сформована дослідницька компетентність здобувача вищої освіти визначається такими ознаками, як ознайомлення з найбільш актуальними напрямами наукових досліджень; опанування методології галузі; уміння правильно формулювати мету та завдання, об'єкт, предмет дослідження; визначати й опрацьовувати джерельну базу, планувати експеримент; теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити обрану гіпотезу; аналізувати результати своєї науково-дослідницької діяльності, писати висновки; аргументувати власну думку, виокремлювати ще не розв'язані й перспективні проблеми дослідження [2, с. 49].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових праць останніх двох десятиліть засвідчує відсутність досліджень, присвячених вивченню поступового формування науково-дослідницьких умінь у здобувачів вищої освіти різних освітніх ступенів. Як показує практика, бакалаври «все ж недостатньо вміють працювати з академічним текстом, аналізувати його, мають труднощі зі створенням власного тексту, його редагуванням, захистом» [3, с.54]. Почасти подібні проблеми виникають і у здобувачів вищої освіти ОС «магістр».

Формулювання цілей статті. Мету нашої наукової розвідки вбачаємо в узагальненні власного досвіду роботи з формування науково-дослідницької компетентності за моделлю «від простого до складного» під час вивчення спеціальних освітніх компонентів (як обов'язкових, так і вибіркових) здобувачами вищої освіти ОС бакалавра та магістра в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб створити якісний і унікальний академічний текст, передусім необхідно знати всі особливості наукового стилю, вміти майстерно ними послуговуватися, володіти культурою наукового мовлення чи комунікації. Досягти означеної мети можна під час викладання і обов'язкових освітніх компонентів, як-от: «Вступ до германської / романської філології з основами наукових досліджень», «Вступ до слов'янської філології з основами наукових досліджень», «Основи академічного письма» (бакалаврат), і дисциплін вільного вибору, зокрема «Українська наукова мова» (магістеріум), представлених в освітніх програмах Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Так, під час вивчення освітнього компонента «Основи академічного письма» на практичному занятті з теми «Академічне письмо як різновид наукового спілкування» здобувачі вищої освіти бакалаврату (1 курс, 2-ий семестр) засвоюють визначення наукового стилю та його стильових ознак, наукового тексту, академічної комунікації, характеризують функції, підстилі наукового стилю, їх жанри, детально аналізують мовні засоби наукового стилю тощо.

У результаті цілеспрямованої роботи на практичному занятті здобувачі вищої освіти бакалаврату усвідомлюють, що головною функцією наукового стилю є не лише передавання логічної інформації, але й доказ її істинності, новизни та цінності.

Аналізуючи такі традиційні стильові ознаки наукової мови (за М. Баган), як абстрагованість, інформаційна насиченість, ясність і об'єктивність викладу, конкретність, логічна послідовність, монологічний характер викладу, діалогічність, лінійність, точність і однозначність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументованість, нейтральність, безособовість та ін. [1, с. 6], першокурсники обов'язково пояснюють, що саме вони розуміють під тим чи іншим поняттям, наводять приклади із наукових текстів за обраним напрямом підготовки.

Щоб здобувачі вищої освіти бакалаврату ефективно опанували мовні засоби наукового стилю, даємо їм практичне індивідуальне завдання: на прикладі конкретної наукової статті за обраним фахом підготовки довести, що вона написана за правилами наукового стилю. Але передовсім пояснюємо, який саме текст є науковою статтею. Для цього послуговуємося визначенням, поданим у Вікіпедії, щоб не ускладнювати сприйняття здобувачів вищої освіти: «Наукова стаття – це вид наукової публікації, який описує дослідження чи групу досліджень, пов'язаних однією темою, та виконана її науковими авторами» [4]. І демонструємо кілька прикладів наукових статей, наприклад, розвідку Т. Шевчук та С. Глущук «Формування компетентнісної моделі у підготовці майбутніх учителів іноземної мови і зарубіжної літератури на засадах конструктивної педагогіки» [9], опубліковану в «Науковому віснику Ізмаїльського державного гуманітарного університету». Тут же аналізуємо структуру наукової статті, її складові. А щоб здобувачі вищої освіти бакалаврату змогли виконати завдання, вони мають визначити мовні

(лексичні, словотворчі, морфологічні, синтаксичні) та немовні (екстралінгвістичні) особливості конкретної наукової статті.

Здобувачі вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література), 035 Філологія (Українська мова та література) роботу над засвоєнням специфічних рис наукового стилю продовжують і при вивченні освітнього компонента «Вступ до слов'янської філології з основами наукових досліджень» (1 курс, 2-ий семестр), поглиблюють свої знання, відшліфовують навички створення текстів наукового стилю, готуючи анотації та реферати наукових статей фахової спрямованості, а також добирають тематичні бібліографічні списки, розставляючи умовні розділові знаки відповідно до вимог ДСТУ: 2015, засвоюють знання про специфіку підготовки та захисту курсових робіт тощо.

На останньому семінарському занятті здобувачі вищої освіти бакалаврату вказаних вище спеціальностей демонструють набутий рівень науково-дослідницької компетентності: самостійно обравши тему, вони готують проєкт майбутньої курсової роботи, зокрема оформлюють її титульний аркуш, зміст роботи, пишуть вступ і надають список використаних джерел (10-15 позицій), а потім публічно захищають власний науковий продукт, який перевіряється нами на наявність плагіату. Досвід проведення такого типу аудиторної роботи показує, що здобувачі вищої освіти припускаються деяких помилок і в оформленні тексту, й у формулюванні думок, й у розстановці умовних розділових знаків у списку використаних джерел, і в доборі літератури тощо, але найголовнішим тут є те, що вони мають змогу долучитися до створення авторського оригінального наукового продукту, хоч поки і не ідеального. Крім того, нам не раз доводилося стикатися із досить серйозною помилкою в оформленні бібліографічного опису джерел, коли назва наукової праці подається у перекладі українською мовою, а не мовою оригіналу. До речі, такої помилки часто припускаються не лише здобувачі вищої освіти бакалаврату, але і магістранти та аспіранти, що свідчить про не цілком сформовану науково-дослідницьку компетентність.

Навчаючись на першому курсі магістеріуму, серед дисциплін вільного вибору здобувачі вищої освіти (усіх спеціальностей) мають змогу обрати курс «Українська наукова мова», спрямований на поглиблене студіювання українського наукового мовлення, зокрема, йдеться про системні знання щодо підстилів і жанрів наукових текстів, про притаманні їм мовні нюанси, про усну та писемну наукову комунікацію, про вироблення вмінь продукувати тексти різних наукових жанрів. Детально з силабусом ОК можна ознайомитися на сайті Ізмаїльського державного гуманітарного університету за покликанням http: //idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/09/ukrayinska-naukova-mova-sylabus-2024.pdf.

Цей курс стане в нагоді усім здобувачам, адже магістранти відповідно до освітньої програми та навчального плану пишуть кваліфікаційну роботу, результати якої до прилюдного захисту повинні бути апробовані під час виступів на наукових конференціях, засіданнях круглих столів і методичних семінарах та відображатися в кількох наукових публікаціях. Всі ці види роботи сприяють поетапному професійному вдосконаленню володіння науковим стилем в письмовій та усній формах.

Підготовка кваліфікаційної роботи як найбільш вагомого дослідження під час навчання в магістратурі засвідчує рівень сформованості науково–дослідницької компетентності здобувача, адже робота над науковим текстом цього типу потребує спеціальних знань (правил) щодо написання й оформлення такої праці. Тож, зробімо кілька важливих акцентів на тому, що дослідження, наприклад, з лінгвістики на початковому етапі передбачає добір, аналіз та опис наукової літератури з окресленої для студіювання теми та інших, дотичних до неї. Це дозволить визначити уже вивчені і недостатньо або й зовсім невивчені аспекти проблеми і репрезентувати напрям подальших наукових пошуків. Таким чином дослідник визначає і обґрунтовує актуальність і новизну своєї наукової праці.

Паралельно з опануванням наукової літератури магістрант опрацьовує джерельну базу роботи, формуючи вибірку (картотеку матеріалу), без чого не можна написати практичний розділ дослідження.

Також важливо правильно визначити методи дослідження, які, звісно, залежать від наукової галузі і теми роботи. Для лінгвістичних праць важливо використати хоча б частково квантитативний метод, наприклад, для підрахунків кількості досліджуваних одиниць, що допоможе дуже точно сформувати зміст кваліфікаційної роботи. Пам'ятаймо, опис зафіксованого матеріалу необхідно починати з найбільш частотних явищ, виявлених у картотеці і закінчувати найменш кількісними. Така логіка репрезентує майже завжди ідеальну змістову структуру лінгвістичного дослідження великого обсягу. Означена інформація, окрім іншої, відображається у структурі вступної частини роботи, де не менш важливо точно прописати мету і завдання дослідження. Саме ці завдання потрібно розв'язати в ході написання практичного розділу, а результати узагальнено відобразити у висновках. Автори магістерських робіт неухильно повинні дотримуватися правила: висновки пишуться у дзеркальному відображенні до завдань, сформульованих у вступі, без прикладів і цитат.

Текст кваліфікаційного дослідження повинен бути написаний у власне науковому підстилі з дотриманням тієї манери викладу, що характерна для конкретної наукової галузі, котра відповідає досліджуваній темі. Йдеться про специфічний виклад, скажімо, діалектологічних, лінгвостилістичних, граматичних, ономастичних, термінологічних, лінгвокогнітивних, лінгводидактичних праць.

Наукова компетентність здобувачів вищої освіти стосовно оформлення списку використаних джерел та літератури починає формуватися в ході вивчення курсів «Вступ до германської / романської філології з основами наукових досліджень», «Основи академічного письма», «Вступ до слов'янської філології з основами наукових досліджень» у бакалавраті, а поглиблюється під час опанування української наукової мови і написання кваліфікаційної роботи в магістеріумі. Наприклад, вимогою до оформлення списку літератури у науковій студії такого типу є обов'язкова наявність кількох джерел, надрукованих іноземною мовою. Їх потрібно подати в бібліографії після розміщених в алфавітному порядку праць, надрукованих слов'янськими мовами, крім російської (принагідно нагадаємо про вимогу не цитувати російських і білоруських авторів та не покликатися на праці, видані в Росії/Білорусі). Крім того, здобувачі освіти, працюючи над оформленням списку, повинні розрізняти поняття *література* і *джерела*, до останніх прийнято відносити ті тексти чи словники, з яких було сформовано картотеку матеріалу. Якщо у бібліографії забагато джерел, то їх варто відокремити від літератури, подавши за алфавітом під відповідними заголовками з наскрізною нумерацією.

Висновки. Отже, організована подібним чином робота здобувачів вищої освіти і бакалаврату, і магістеріуму сприяє формуванню в них науково-дослідницької компетентності, розвитку культури наукового мовлення та спілкування, готує до майбутньої конкурентоспроможної професійної діяльності як освітнього лідера. Але означена проблема ще не вичерпана, тому потребує подальших наукових пошуків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баган М. П. Культура української наукової мови: посібник для самостійної роботи студентів. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2022. 48 с.

2. Бондаренко Г.П. Формування дослідницької компетентності як чинник удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2021. №1 (100). С. 46–56.

3. Глущук С.В. «Основи академічного письма» як обов'язковий освітній компонент підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр». *Інноваційна педагогіка* : Науковий журнал. Одеса, 2024. С. 53–56. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/73/12.pdf (дата звернення: 16.11.2024)

4. Наукова стаття. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0% 9D%D0% B0% D1% 83% D0%BA%D0 %BE%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0% B0% D1 %82%D1%82%D1%8F (дата звернення: 15.11.2024).

5. Нікорак Я. Науково-дослідницька компетентність майбутніх педагогів гуманітарного профілю: функціонально-змістовий аспект. *Гірська школа українських Карпат*. 2017. № 17. С. 199–204.

6. Олійник І. В. Підвищення культури наукової мови як важливий аспект формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії. *Освіта та педагогічна наука*. 2021. № 1 (176). С. 63–71.

7. Основи наукового мовлення: навчальний посібник / С. А. Бронікова та ін.; за ред. І. М. Плотницької, Р. І. Ленди. Київ: Вид-во «Центр учбової літератури», 2022. 252 с.

8. Семеног О.М. Культура наукової української мови: навч. посіб. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. 252 с.

9. Шевчук Т. С., Глущук С. В. Формування компетентнісної моделі у підготовці майбутніх учителів іноземної мови і зарубіжної літератури на засадах конструктивної педагогіки. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*: збірник наукових праць. Серія: Педагогічні науки. Ізмаїл: ІДГУ, 2023. Вип. 64. С. 270–277.

10. Щербань І., Савченко В. Сутність поняття «дослідницька компетентність» у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2021. Вип. 2 (6). С. 240–247.

11. Hatfield J., Hecker K., Jensen A. Building Global Health Research Competencies at the Undergraduate Level. *Journal of Studies in International Education*. 2009. V. 13. № 4. P. 509–521. doi:10.1177/1028315308329806

12. Vlok A. A leadership competency profile for innovation leaders in a science-based research and innovation organization in South Africa. *Procedia – Social and Behavioral Sciences.* 2012. № 41. P. 215.